

TÜRKİYE TABİATINI KORUMA DERNEĞİ
TABİAT VE İNSAN DERGİSİ
JOURNAL OF NATURE AND MAN
2023 2(194)

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MONTREAL BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK 15. TARAFLAR TOPLANTISI (COP 15) KİLİT SONUÇLARIN “30X30” ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Aynur DEMİR

Aksaray Üniversitesi, Kentleşme ve Çevre Sorunları Bölümü, Aksaray, Türkiye
e-posta: aynurdemir@aksaray.edu.tr,

Referans: Demir A (2023) Birleşmiş Milletler Montreal Biyolojik Çeşitlilik 15. Taraflar Toplantısı (COP 15) Kilit Sonuçların “30x30” Çerçevesinde Değerlendirilmesi. Tabiat ve İnsan, 2(194), 5-15.

Birleşmiş Milletler Montreal Biyolojik Çeşitlilik 15. Taraflar Toplantısı (COP 15) Kilit Sonuçların “30x30” Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Özet

21. yy. da giderek etkisi artan küresel biyolojik çeşitlilik kayıpları bugüne kadar insanlık tarihinde görülememiş bir hızla artış eğilimindedir. Bu süreci “durdurmak ve tersine çevirmek” için etkili ve uygulanabilir, küresel birleşmeye dayalı bir acil eylem planına gereksinim vardır. Bu bağlamda, COP15 ve GBF (Global Biodiversity Framework) Çerçeve Sözleşmesi küresel bir dönüm noktasıdır. Özellikle GBF’in, “30x30” kilit hedefe odaklanması, ölçülebilir ve somut hedeflerin ortaya konması açısından önemlidir. 30x30’un en önemli hedefi; 2030 yılına kadar global biyolojik çeşitliliğin %30’unun koruma altına alınması ve gelişmiş ülkelerin 2030 yılına kadar gelişmekte olan ülkeler için 30 milyar \$ transfer etmeyi kabul etmeleridir. Ayrıca, GBF’de biyolojik çeşitlilik kayıplarının azaltılmasında ve tersine çevrilmesinde yerli halkların asıl koruyucular olduğuna da vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda, genetik kaynakların kullanımından doğacak faydaların adil ve eşit dağılımı yerli halkların haklarının korunması açısından önemlidir. Bu nedenle GBF, geleceğe yönelik küresel kazanım için “güçlendirilmiş bir misyon, ölçülebilir hedefler ve geliştirilmiş bir uygulama mekanizmasının” önemini vurgulamaktadır. Türkiye’nin de 30x30 hedefleri doğrultusunda önemli yükümlülükleri ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bunun için ev sahipliği yapacağı COP 16’da, gerekli hazırlıkları yapmak ve bunları eyleme dönüştürmek, hedeflerin gerçekleştirilmesi için büyük bir fırsat olacaktır. Bu kapsamda bu makalede, COP 15 ve GBF’in önemi, GBF’in “Biyolojik çeşitlilik kaybını durdurmak ve tersine çevirmek” için ortaya koyduğu hedef ve uygulamaya yönelik eylemler “30x30” hedefi kapsamında tartışılmıştır. Ayrıca, Türkiye’nin biyolojik çeşitlilik kayıplarının önlenmesine yönelik durumu ve tutumu da değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Biyolojik çeşitlilik, COP 15, GBF, İklim değişikliği, Türkiye, COP 16.

15th United Nations Meeting of the Parties on Biodiversity (COP 15) Evaluation of Key Results in a “30x30” Framework

Abstract

In 21st century, global biodiversity losses, which have an increasing effect in the world, tend to increase at an unprecedented rate in human history. An effective and feasible, global unification-based emergency action plan is needed to “stop and reverse” this process. In this context, COP15 and the framework agreement GBF (Global Biodiversity Framework) are a global turning point. Especially, the focus of the GBF on the “30x30” key target is important in terms of setting measurable and concrete targets. The most important goal of 30x30; it has been agreed to protect 30% of global biodiversity by 2030, and whit developed countries to mobilise \$30 billion to developing countries by 2030. In addition, it was emphasized that indigenous peoples are the main protectors in reducing and reversing biodiversity losses in the GBF. In this context, the fair and equitable distribution of the benefits arising from the use of genetic resources is important for the protection of the rights of indigenous peoples. For this reason, the GBF emphasizes the importance of “a strengthened mission, measurable targets and an improved implementation mechanism” for future global achievement. Turkey also has important obligations and responsibilities in line with its 30x30 targets. COP 16, which it will host, will be a great opportunity to make the necessary preparations for this and turn them into

action. This article discussed the importance of COP 15 and the GBF, the GBF's target and practical actions to "stop and reverse the loss of biodiversity" within the scope of the “30x30”. In addition, it was determined that Turkey's situation and attitude towards the prevention of biodiversity losses.

Keywords: Biodiversity, COP 15, SDS, Climate change, Turkey, COP 16.

1. GİRİŞ

Montreal'deki Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik 15. Taraflar Toplantısı (COP15-Conference of the Parties), başlangıçta 2020'de Çin'in Kunming kentinde gerçekleşmesi beklenen, ancak Covid-19 salgını nedeniyle birkaç kez ertelenen, “dönüm noktası” niteliğindeki BM biyoçeşitlilik zirvelerinin ikincisidir. Konferansın ilki, Ekim 2021'de Kunming'de hibrit bir etkinlik olarak gerçekleştirilmiştir. İkincisinde ise yaklaşık 200 ülkenin katılımıyla Montreal’de gerçekleşen COP15 BM biyoçeşitlilik zirvesinin (4-19 Aralık 2022) ana hedefi, 2030 ve 2050 yılları için küresel doğa hedeflerini nihai hale getirmek, on yılın sonuna kadar dünyada biyoçeşitlilik kaybını “durdurmak ve tersine çevirmek” için yeni bir dizi küresel bir anlaşmaya varmaktır (Harris ve ark. 2023).

Biyoeçeşitlilik için on yıllık hedefler daha önce 2010'da Japonya'nın Nagoya kentinde düzenlenen COP10'da belirlenmiştir (CBD. 2022). COP10'da her ülke, 2050 yılına kadar “doğayla uyum içinde yaşama” hedefine ulaşmak için “20 Aichi Biyoçeşitlilik Hedefi (Aichi Biodiversity Targets)”¹ üzerinde anlaşmıştır (CBD. 2022). Ancak Eylül 2020'de yayınlanan Biyolojik Çeşitlilik raporu, ulusal düzeyde kısmen ilerleme kaydedildiğini, ancak hedeflere ulaşmak için daha fazla çabaya ihtiyaç olduğunu belirtmektedir (WWF 2022). Raporla, yaklaşık 100 ülkenin biyoçeşitlilik değerlerini ulusal muhasebe sistemlerine dâhil ettiği ve bunun “Biyoeçeşitliliğin korunması ve bileşenlerinin sürdürülebilir kullanımı” hedefinde bir miktar ilerleme kaydedildiğinin bir göstergesi olduğu belirtilmektedir (WWF 2022). Ayrıca raporda, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin (CBD 1992) 3. Maddesi “Genetik kaynakların faydalarının adil ve eşitlikçi paylaşımı” konusunda ise herhangi bir ilerleme sağlanamadığına da yer verilmiştir (WWF 2022). Ancak günümüzde yaşanan biyolojik çeşitlilik krizi uygulama ve eyleme yönelik küresel önlemleri acil olarak harekete geçirmenin gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu düşünce çerçevesinde gerçekleştirilen COP 15’de önemli küresel bir adım atılmış olup, Paris İklim eylem planına benzer nitelikte bir eylem planı olan “Kunming-Montreal Küresel Biyoçeşitlilik Çerçevesi (Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework- GBF)” kabul edilmiştir (CBD. 2022). Bu bağlamda GBF, 4 kapsayıcı küresel hedef, 23 özel hedef ve uygulanmaya yönelik sorumluluğu ortaya koyan bölümleri kapsayan küresel bir eyleme yönelik çerçeve anlaşması niteliğindedir.

GBF, özellikle “30x30” olarak belirlenen kilit hedefe odaklanmıştır. Bunun anlamı 2030 yılına kadar biyolojik çeşitliliğin %30’unun koruma altına alınması, gelişmiş ülkelerin 2030

¹ 20 Aichi Biyoçeşitlilik Hedefi (Aichi Biodiversity Targets): Ekim 2010’da Japonya’nın Nagoya Kentinde toplanan Onuncu Taraflar Konferansı’nda 2011-2020 Biyoçeşitlilik Stratejik Planı ve Aichi Biyoçeşitlilik Hedefleri 2011-2020 kabul edilmiştir. Bu plan, biyoçeşitlilik kaybının önlenmesi için hedef belirleme ve BÇS’yi uygulamak için temel mekanizmalar üzerinde durmuştur. Bu Stratejik Plan’da, BÇS Tarafları biyoçeşitlilik kaybının nedenlerini belirlemek, biyoçeşitlilik üzerindeki baskıyı azaltmak, her düzeyde biyoçeşitliliği korumak, biyoçeşitlilikten elde edilen faydaları artırmak ve kapasite gelişimi sağlamak amacıyla beş stratejik amaca göre düzenlenmiş 20 hedef üzerinde anlaşmaya varmışlardır. Bu hedeflerden bazıları: Ormanlar da dahil olmak üzere doğal habitatlardaki kayıp oranını yarıya indirmek ya da elverişli olduğunda sifıra yaklaştırmak; karasal ve içsu alanlarında %17, deniz ve kıyı alanlarında %10 koruma hedefi belirlemek; koruma ve restorasyon faaliyetleri aracılığıyla tahrip olmuş alanların en azından %15’ini iyileştirmek; mercan kayalıklarının karşı karşıya olduğu baskıları azaltacak özel faaliyetler yapmaktır (CBD, 2022).

yılına kadar gelişmekte olan ülkeler için 30 milyar doları seferber etmeyi kabul etmesidir (CBD. 2022; Carbon Brief 2022). Bu bağlamda GBF, gezegenin refahını güvence altına almak için doğa kaybının temel itici güçlerini ele alan, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak ve küresel ısınmayı 1,5 °C ile sınırlamak için her ne kadar cesur bir girişim olarak algılansa da yasal olarak bir bağlayıcılığı yoktur. Burada ülkeler, biyoçeşitlilik kaybıyla mücadele konusundaki hedeflerini raporlamak, gözden geçirmek ve gönüllü olarak "artırmak" için bir plan yoluyla vaatleri eyleme dönüştürmeyi kabul etmişlerdir (Carbon Brief 2022).

Bu makale, COP 15 ve önemli bir çıktısı olan GBF'nin önemi, GBF'nin "Biyolojik çeşitlilik kaybını durdurmak ve tersine çevirmek" için ortaya koyduğu hedef, amaç ve uygulamaya yönelik sorumluluklar ve eylemler "30x30" hedefi kapsamında tartışılması amacıyla hazırlanmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin bu hedef kapsamında biyolojik çeşitlilik kayıplarının önlenmesine yönelik durumu ve tutumu da değerlendirilmiştir.

2. Kunming-Montreal Küresel Biyoçeşitlilik Çerçevesi (GBF) Neden Önemli?

COP15'in en önemli çıktısı olan "GBF" genel olarak, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminin hayata geçirilmesini sağlamak için 2050 yılına kadar hükümetler tarafından acil dönüşüm eylem planlarının oluşturulmasını, bu amaçla, 2030 yılına kadar bozulan kara ve deniz ekosistemlerinin %30'unun yenilenmesini, kara, iç sular ve deniz alanlarının %30'unun korunması ve yönetimi, 2050 yılına kadar türlerin tükenme riskinin on kat azaltılmasını, 2030 yılına kadar atık oluşumunun azaltılmasını, gıda atıklarının yarıya indirilmesini, pestisitlerden kaynaklanan riskin %50 oranında azaltılmasını ve kentsel alanların yeşillendirilmesini amaçlamaktadır (Çizelge 1). Doğal alanlar, oluşturduğu karbon (C) yutak alanlarıyla, Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşmak ve küresel ısınmayı 1,5 °C ile sınırlamak için kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, doğa temelli çözümler yoluyla iklim değişikliğiyle mücadele edilmesi de GBF'nin temel amaçları arasında yer almaktadır (CBD. 2022; Convention on Biological Diversity 2022). GBF'nin bu ana amaçları 4 ana başlık (goal) altında (Çizelge 1) toplanmıştır.

Çizelge 1. GBF'nin temel amaçları (CBD. 2022)

Amaçlar	Tanımlamalar
A	<p>Tüm ekosistemlerin bütünlüğü, bağlanabilirliği ve esnekliği korunur, geliştirilir veya eski haline getirilirse 2050 yılına kadar doğal ekosistemlerin alanı önemli ölçüde artar;</p> <p>Bilinen tehdit altındaki türlerin insan kaynaklı yok oluşu durdurulur, 2050 yılına kadar tüm türlerin yok olma oranı ve riski on kat azaltılır ve yerli yabani türlerin bolluğu sağlıklı ve dayanıklı seviyelere çıkarılır;</p> <p>Yabani ve evcilleştirilmiş türlerin popülasyonlarındaki genetik çeşitlilik, adaptif potansiyellerini koruyarak korunur.</p>
B	<p>Biyoçeşitlilik sürdürülebilir bir şekilde kullanılır, yönetilir ve ekosistem işlevleri-hizmetleri de dâhil olmak üzere doğanın insanlara katkılarına değer verilir, korunur ve geliştirilir, şu anda düşüşte olanlar restore edilerek 2050 yılına kadar şimdiki ve gelecek nesillerin yararına sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması desteklenir.</p>
C	<p>Genetik kaynakların kullanımından elde edilen parasal ve parasal olmayan faydalar ve genetik kaynaklara ilişkin dijital dizi bilgileri ve genetik kaynaklarla ilgili geleneksel bilgiler, uygun olduğunda, yerli halklar ve yerel topluluklar da dâhil olmak üzere adil ve eşit bir şekilde paylaşılır. Genetik kaynaklarla ilgili geleneksel bilginin uygun şekilde korunmasını sağlarken, böylece uluslararası</p>

	kabul görmüş erişim ve fayda paylaşımı araçlarına uygun olarak biyolojik çeşitliliğin korunmasına ve sürdürülebilir kullanımına katkıda bulunurken, 2050 yılına kadar önemli ölçüde artırılır.
D	Kunming-Montreal küresel biyoçeşitlilik çerçevesini tam olarak uygulamak için finansal kaynaklar, kapasite geliştirme, teknik ve bilimsel işbirliği ve teknolojiye erişim ve teknoloji transferi dâhil olmak üzere yeterli uygulama araçları güvence altına alınmıştır ve özellikle gelişmekte olan ülkeler olmak üzere tüm taraflar için eşit bir şekilde erişilebilirdir. En çok az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan küçük ada devletlerinin yanı sıra geçiş ekonomisine sahip ülkeler, yılda 700 milyar dolarlık biyoçeşitlilik finansman açığını kademeli olarak kapatılır ve finansal akışları ile uyumlu hale getirilir

Dünya'daki yaşam ağını oluşturan yaklaşık 1 milyon bitki ve hayvan türünün yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı ve de dünyanın GSYİH'sının yarısından fazlasının doğaya bağımlı olduğu göz önüne alındığında, GBF'nin temel amaç ve hedefleri gezegenin temel taşlarını oluşturur. Bu bağlamda GBF, "biyolojik çeşitlilik kayıplarının tersine çevrilmesi ve 30x30 hedefi" konusunda ölçülebilir ve somut uygulamalara yönelik küresel-ortak bir çabayı ifade eder (CBD. 2022; Convention on Biological Diversity 2022). Bu yönüyle GBF, insanların 2050 yılına kadar "doğayla uyum içinde yaşamasını" sağlamaya yönelik hedefleri (23 hedef –çizelge 2) ortaya koyması bakımından adeta bir dönüm noktasıdır (Convention on Biological Diversity 2022).

GBF, biyoçeşitlilik kaybını 2030 yılına kadar durdurmak ve tersine çevirmek için bir "misyon" (Bölüm F²) belirlemiştir (CBD 2022). Bu misyonu gerçekleştirmenin anahtar hedeflerinden (Çizelge 2) biri, 2030 yılına kadar dünya karalarının ve denizlerinin %30'unu korumayı amaçlayan hedef 3'tür. Diğer bir anahtar ise, biyoçeşitlilik alanlarının kaybını "sıfıra yakına" getirmek için tüm kara ve okyanus alanlarının "mekânsal planlama" kapsamında olmasını sağlamayı amaçlayan hedef 1'dir (Convention on Biological Diversity 2022). Aynı zamanda hedef 1, iddialı bir sonuç arayan bazı ülkeler (Birleşik Krallık, AB, Kanada, Yeni Zelanda, Nepal, Zambiya, Avustralya, Norveç ve İsviçre vb) için temel bir amaçtır (Convention on Biological Diversity 2022). Bir diğer hedef, 2030 yılına kadar kara ve deniz alanlarının en az %30'unun restorasyon altında olmasını sağlamayı amaçlayan 2. Hedefdir (CBD 2022). Dünyada, tarım alanları da dâhil olmak üzere Antropojen faaliyetler nedeniyle bozulmuş veya parçalanmış milyarlarca hektarlık arazi vardır. Bu arazilerin daha iyi bir duruma getirilmesi doğal ekosistemler ve türler üzerindeki baskıyı azaltacaktır (IPBES 2021). Bu nedenle bozulmuş ve kullanılmayan tarım arazileri, ormanlar, turbalıklar ve sulak alanlar gibi kırılgan ekosistemlerin korunması, restorasyonu ve sürdürülebilir kullanımı kritik önem taşımaktadır (CBD 2022). Yabani türlerin sürdürülebilir kullanımına ilişkin IPBES (2021) raporu, bitki ve hayvanların sürdürülemez kullanımının yalnızca dünyadaki bir milyon türün hayatta kalmasını değil, aynı zamanda yiyecek, yakıt ve yaşam için yabani türlere gereksinim duyan milyarlarca insanın geçim kaynaklarını da tehdit ettiğini ortaya koymaktadır. Bu

² **Bölüm F. 2050 Vizyonu ve 2030 Misyonu** (Bkz: CBD 2022: Draft report)

28.Çerçevenin vizyonu, "2050 yılına kadar biyolojik çeşitliliğe değer verildiği, korunduğu, restore edildiği ve akıllıca kullanıldığı, ekosistem hizmetlerini sürdürdüğü, sağlıklı bir gezegeni sürdürdüğü ve tüm insanlar için gerekli olan faydaları sağladığı" doğa ile uyum içinde yaşayan bir dünyadır.

29. 2030'a kadar olan dönem için çerçevenin misyonu, 2050 vizyonuna yönelik olarak: Biyolojik çeşitlilik kaybını durdurmak ve tersine çevirmek, doğayı insanların ve gezegenin yararına koruyarak ve sürdürülebilir şekilde kullanarak iyileşme yoluna sokmak için acil eylemde bulunmaktadır. Biyoçeşitlilik ve adillğin sağlanması ve gerekli uygulama araçlarını sağlarken, genetik kaynakların kullanımından elde edilen faydaların adil bir şekilde paylaşılması.

nedenle hedef 4 kapsamında, özellikle “tehdit altındaki türlerin yok olma riskini” önemli ölçüde 2030’a kadar azaltmak, genetik çeşitliliği sürdürmek ve eski haline getirmek için acil eylem planlarına ihtiyaç vardır (Convention on Biological Diversity 2022). Bu bağlamda insuti, ex situ koruma ve sürdürülebilir yönetim uygulamaları göz önüne alınarak insan-yaban hayatı etkileşimlerinin etkin bir şekilde yönetilmesi, 2030 hedeflerinin gerçekleştirilmemesinde önemli rol oynayacaktır.

İşbirliği gerektiren bir diğer kritik konu da hedef 6’da yer alan istilacı türlerdir (CBD 2022; (Convention on Biological Diversity 2022)). İstilacı türler biyolojik çeşitlilik ve ekosistemleri olumsuz etkilemekte olup, iklim değişikliği, habitat bozulması ve kirlilik gibi faktörler bu türlerin olumsuz etkilerini daha da artırmaktadır. Bu durum ekosistemlerin verimliliğini ve etkililiğini de olumsuz etkilemekte, özellikle yerel türleri tehdit etmekte hatta yok etmektedir. Bu bağlamda istilacı türler, uluslararası işbirliği ve eylem gerektiren küresel bir sorundur. Bu nedenle hedef 6’da, İstilacı türlerin etkilerinin, 2030 yılına kadar %50 azaltılması amaçlanmıştır (Convention on Biological Diversity 2022). Ayrıca yapılan araştırmalar, Avustralya, Brezilya, Hindistan, Güney Afrika, Birleşik Krallık ve ABD’nde ortaya çıkan zararlılardan kaynaklanan çevresel kayıpların maliyeti yılda 100 milyar \$’ı aştığı tahmin edilmektedir (Harris ve ark 2023; Carbon Brief 2022). Bu açıdan değerlendirildiğinde istilacı türlerin azaltılması, bir yandan biyolojik çeşitlilik üzerindeki baskıyı azaltacak ve ekosistem verimliliğini artıracaktır. Diğer yandan da bu türlerin uluslararası hareketinin engellenmesi ve sınırlarda hızlı bir şekilde tespit edilmesi maliyetleri düşürecektir. Bu da ancak izlemeye dayalı, küresel ve etkili bir eylem planı ile mümkündür.

2030 Misyonunun diğer hedefleri arasında kirlilik, zararlı sübvansiyonlar ve tarım gibi biyolojik çeşitlilik kaybının itici güçleri yer almaktadır (Convention on Biological Diversity 2022). Tarımsal faaliyetlerde insektisitlerin ısrarlı kullanımı bitki ve böcek popülasyonlarını gittikçe azaltmakta, atmosferdeki nitrojen birikimi ise küresel biyoçeşitliliği tehdit etmektedir (Convention on Biological Diversity 2022). Ayrıca kimyasallar ve atıklar da dâhil olmak üzere kirlilik, özellikle tatlı su ve deniz habitatları üzerinde yıkıcı etkilere yol açmaktadır. Özellikle denizlerdeki plastik kirliliği 1980’den bu yana on kat artarak en az 267 hayvan türünü etkilediği bilinmektedir. Bu hayvan türleri arasında deniz kaplumbağalarının % 86’sı, deniz kuşlarının % 44’ü ve deniz memelilerinin% 43’ü bulunmaktadır (Harris ve ark 2023; Carbon Brief 2022). Bu nedenle deniz çeşitliliğinin sürdürülebilir kullanımına ilişkin GBF kararı ile taraflar, plastikler konusunda güçlü bağlayıcı bir anlaşma geliştirmeye davet edilmiştir (Hedef 18) (Convention on Biological Diversity 2022). Bu bağlamda, hava ve su kirliliğini azaltmak, kimyasalları ve atıkları güvenli bir şekilde yönetmek yaşanan biyolojik çeşitlilik krizi ile mücadelede önemli küresel bir adım olacaktır.

“Doğa koruma için küresel doğa pozitif anlaşma”

Ayrıca GBF, 2030 yılına kadar biyolojik çeşitliliği, çeşitli nedenlerle her yıl azalmak yerine arttığı bir durumu ifade eden "Doğa pozitif bir dünya" elde etmeye de odaklanmıştır (Convention on Biological Diversity). Hedef 11’de “tüm insanların ve doğanın yararına” doğa temelli çözümler ve ekosistem temelli yaklaşımların benimsenerek doğanın insanlara katkısının restorasyonu, sürdürülebilirliği ve geliştirilmesi hedeflenmiştir (Convention on Biological Diversity 2022). Küresel ortak çabanın sonucu olan GBF’nin tüm hedef ve amaçları göz önüne alındığında “Biyçeşitlilik kaybını durdurma ve tersine çevirme misyonunu” içermesi küresel büyük bir kazanımdır. Bu kazanımın, niceliksel ve ölçülebilir koruma hedefleriyle desteklendiği takdirde başarıya ulaşması kaçınılmazdır.

Çizelge 2. GBF’nin temel hedefleri (Convention on Biological Diversity 2022)

HEDEFLER	
1	Kara ve deniz kullanımı değişikliğinin etkili yönetimi, 2030'a kadar sıfıra yakın çok önemli biyolojik çeşitlilik alanlarının kaybı
2	2030 yılına kadar bozulmuş ekosistemlerin %30'unun etkili bir şekilde restorasyonu
3	2030 yılına kadar karaların %30'unun ve okyanusların %30'unun etkili bir şekilde korunması ve yönetimi
4	İnsan kaynaklı yok oluşları durdurun ve genetik çeşitliliği koruyun ve eski haline getirin
5	Yabani türlerin sürdürülebilir kullanımı, toplanması ve ticareti
6	İstilacı yabancı türlerin etkilerini azaltmak veya ortadan kaldırmak, 2030 yılına kadar istilacı türlerin yerleşme oranlarını %50 azaltmak
7	2030 yılına kadar tüm kaynaklardan kaynaklanan kirlilik risklerini ve etkilerini azaltmak, pestisitlerden kaynaklanan genel riski yarı yarıya azaltmak
8	İklim değişikliğinin ve okyanus asitlenmesinin biyoçeşitlilik üzerindeki etkilerini en aza indirin
9	Yerli halkların geleneksel kullanımını korurken, yabani türlerin sürdürülebilir kullanımını ve yönetimini sağlayın
10	Tarım, su ürünleri, balıkçılık ve ormancılık alanlarında sürdürülebilir yönetim
11	Doğaya dayalı çözümler ve ekosisteme dayalı yaklaşımlar aracılığıyla ekosistem işlevini eski haline getirin ve geliştirin
12	Kentsel yeşil ve mavi alanların alanını ve kalitesini artırmak
13	Genetik kaynakların kullanımından doğan faydaların adil ve adil paylaşımı
14	Biyoeşitliliğin tüm sektörlerde politikalara ve kalkınmaya entegrasyonu
15	İşletmelerin biyoçeşitlilik üzerindeki etkilerini izlemelerini, değerlendirmelerini ve açıklamalarını sağlayın
16	2030 yılına kadar gıda israfını yarı yarıya azaltmak da dâhil olmak üzere sürdürülebilir tüketimi teşvik edin
17	Biyogüvenlik önlemleri için kapasiteyi güçlendirmek ve biyoteknolojiden fayda paylaşımını sağlamak
18	Zararlı sübvansiyonları adil bir şekilde aşamalı olarak kaldırın veya reform yapın, 2030'a kadar 500 milyar dolar azaltın
19	Mali kaynakları önemli ölçüde artırın, 2030 yılına kadar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden 30 milyar ABD doları dâhil olmak üzere tüm kaynaklardan yılda 200 milyar ABD doları seferber edin
20	Kapasite oluşturma ve teknoloji transferini güçlendirme
21	Geleneksel bilginin kullanımı da dahil olmak üzere entegre ve katılımcı yönetim
22	Yerli halkların ve yerel toplulukların adil temsili ve katılımı
23	Çerçevenin uygulanmasında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması

2.1.“30×30” Hedefi

Gezegenin güvencesi olan biyolojik çeşitlilikte yaşanan kriz için GBF'nin 30x30 hedefi küresel bir birleşme için önemli bir adımdır. Bu bağlamda, karbon yutak alanlarının temel güvencesi olan dünya karalarının ve denizlerinin %30'unu 2030 yılına kadar doğa için koruma taahhüdü, GBF'de dikkat çeken önemli hedeflerden biridir (Convention on Biological Diversity 2022). Genel olarak “30×30” olarak anılan GBF'nin 3. Hedefi, Paris Anlaşması'nın 1,5 °C sıcaklık hedefine benzetilmekte ve 1,5 °C eşdeğeri olarak tanımlanmaktadır (Carbon Brief 2022).

30×30 hedefi, Ocak 2021'de Paris'te düzenlenen Tek Gezegen Zirvesi'nde Kosta Rika ve Fransa liderliğinde başlatılmıştır. Bunu, 2020'de Birleşik Krallık'ın 2030 yılına kadar dünya okyanuslarının %30'unu korumak için Küresel Okyanus İttifakı (GOA) olarak bilinen girişim izlemiştir. Mart 2022'de Cenevre'de BM biyoçeşitlilik oturumlarında 91 ülke, COP15'de ise yaklaşık 200 ülke (Türkiye, Brezilya ve Çin'in muhalefetine rağmen) 30×30 taahhüdünü desteklemiştir (Carbon Brief 2022).

Peki 30x30 un uygulama mekanizmaları nasıl olmalıdır ya da nasıl olacaktır?

Yeryüzünün karşı karşıya kaldığı doğa kriziyle mücadelede yerel halk, hükümetler, STK'lar, finans sektörü ve iş dünyası gibi aktörler dâhil tüm paydaşların ortak hareket etmesi, 30x30 hedefinin gerçekleştirilmesinde önemli rol oynayacaktır. Özellikle, yerli halkların ve yerel toplulukların doğayla ilgili karar alma süreçlerine katılımı ve toprak haklarının tanınması 30x30 için önemli bir parametredir (Convention on Biological Diversity 2022). Bu nedenle, 30x30'un en önemli özelliği "hak temelli koruma" ya odaklanılıyor olmasıdır. Bu da, yerli halkların ve yerel toplulukların toprağın koruyucuları olarak görüldüğü anlamına gelmektedir (Klünker 2022). Dünya nüfusunun yaklaşık % 5'ini oluşturan yerli halklar, küresel biyolojik çeşitliliğinin de % 80'inin birinci derecede koruyucusudurlar (Klünker 2022; Carbon Brief 2022). Ayrıca yerli halk, biyolojik kaynaklardan veya genetik kaynaklardan doğacak faydaların eşit, hakkaniyete uygun ve adil paylaşımında da önemli rol oynarlar. Bu bağlamda erişim ve fayda paylaşımı, genetik kaynaklara nasıl erişilebileceğini ve bu kullanımın sonucunda elde edilen faydaların kullanıcılar (biyoteknoloji şirketleri ve çok uluslu şirketler gibi) ve sağlayıcılar (biyolojik çeşitlilik açısından zengin ülkeler ve topluluklar) arasında nasıl paylaşılacağını ifade eder (Convention on Biological Diversity 2022; Carbon Brief 2022; Klünker 2022)). Bu konu, özellikle Küresel Kuzey'deki sınırlı sayıda şirketin değil, herkesin doğanın kaynaklarından yararlanabilmesini sağlamanın merkezinde yer almaktadır. Dolayısıyla yerel halklar olmadan, genetik kaynaklardan elde edilecek faydaların eşit ve adil dağılımı sağlanmaksızın 30x30 hedefine ulaşmak zor gözükmektedir.

30x30 için bir başka tartışma konusu da koruma için ne tür alanların ayrılması gerektiğidir (CBD 2022; Carbon Brief 2022). Hem küresel hem de ulusal düzeyde, biyoçeşitlilik belirli alanlarda yoğunlaşma eğilimindedir. Bu nedenle 30x30, "biyolojik çeşitlilik ve ekosistem işlevleri ve hizmetleri için özel öneme sahip alanlara" odaklanmıştır (Convention on Biological Diversity 2022). Kara ekosistemlerinde bu hedefe ulaşmak okyanus ekosistemlerine göre daha kolaydır. Dünya'nın okyanus yüzeyinin yalnızca yaklaşık %40'ı, CBD taraflarının biyoçeşitliliği korumak için politikalar çıkarabileceği ulusal yetki alanları içinde yer almaktadır (Convention on Biological Diversity 2022). Açık denizlerde ve deniz tabanında paydaşların biyolojik çeşitlilik kaybını ele almak için farklı kurallar ve hedefler üzerinde anlaşmaları gerekmektedir (Convention on Biological Diversity 2022). Okyanus ekosistemlerinin rolü göz önüne alındığında, bu durum 30×30 hedefini daha karmaşık hale getirmektedir (Carbon Brief 2022).

30x30'un uygulanabilmesi için önemli kritik konulardan biride finansman konusudur. Özellikle genetik kaynaklardan elde edilen verilerin kullanımı söz konusu olduğunda, erişim ve fayda paylaşımının yanı sıra, gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkeleri biyoçeşitliliğin korunmasını finanse etmek için ne kadar destekleyeceği GBF'de hedef 19'da açıklanmıştır ((Convention on Biological Diversity 2022). Buna göre "tüm kaynaklardan sağlanan mali kaynakların düzeyini kademeli olarak artırmak ve 2030 yılına kadar yılda en az 200 milyar \$'ı harekete geçirmek, gelişmiş ülkelere geliştirmekte olan ülkelere, özellikle en az gelişmiş ülkelere ve geliştirmekte olan küçük ada devletlerine 2030 yılına kadar yılda en az 30 milyar \$

aktarılması” hedeflenmiştir (Convention on Biological Diversity 2022)). Burada asıl amaç, finansmanı sürdürülebilir yatırımlara yönlendirmek ve finansal akışların doğa ile uyumlu hale getirilmesidir. Bu, ortak ama farklılaştırılmış sorumluluk olarak bilinen ve zengin ülkelerin daha fakir ülkelere düşük karbon geçişlerini ve uyum çabalarını desteklemek için finansman sağlama rolüne de işaret etmektedir.

2.2. Türkiye'nin COP 15 Tutumu ve COP 16'ya Hazırlık

Zengin biyolojik çeşitliliği ile Türkiye gerek coğrafi gerekse farklı gen merkezlerinin birleşme noktasında yer alması nedeniyle önemli bir konumdadır (Demir 2022). Bu açıdan gen kaynakları yönüyle önemli potansiyel bir güce sahip olan ülkemiz de küresel biyolojik çeşitlilik krizinden etkilenecek ülkeler arasındadır. Özellikle endemik ve nadir türler, kırılgan ve hassas ekosistemler büyük risk altındadır (Demir 2022). Ancak, ülkemiz sahip olduğu biyolojik kaynakların korunması ve sürdürülebilir kullanımı konusunda yeterli değildir (Yeşil Gazete 2022; Carbon Brief 2022). Bu nedenle COP 15, Türkiye için biyolojik çeşitlilik kaybının farkına varıldığı ama önlemler konusunda ise yeterli bir bilincin oluşmadığı bir platform olmuştur (Yeşil Gazete 2022; Carbon Brief 2022). Bu durum konferansın belirli temalara “ret oyu” vermesinde açıkça görülmektedir (çizelge 3). Örneğin “korunan alanların artırılması ve yönetilmesi kararına”, ‘İklim değişikliğinin etkilerinin hafifletilmesine yönelik karara’ Türkiye “ret oyu” vermiştir (Yeşil Gazete 2022; Carbon Brief 2022). Bu durum Türkiye'nin bu konularda öncelikli ve yeterli altyapı çalışmaları ve buna yönelik hedefleri içeren politikalarının olmamasıyla açıklanabilir. Özellikle ülkemizde son yıllarda tarım ve kentsel yayılmanın neden olduğu parçalanma ve arazi kullanımı değişiklikleri birçok alanda biyolojik çeşitlilik kaybının yüzde 80'ini oluşturmaktadır (Harris ve ark 2023). Bir de buna iklim değişikliğinin yıkıcı etkisi eklendiğinde ülkemizde korunan alanların artırılması, karbon yutak alanlarının korunması ve iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılmasına yönelik önlemlerin alınması ve buna yönelik önceliklerin belirlenerek altyapı faaliyetlerinin planlanması son derece önemlidir. Aksi takdirde, potansiyel gen kaynaklarımız risk altına girecektir.

Ülkemizin gen kaynaklarını etkileyen diğer bir konu ise pestisitler konusudur (Doğan ve Karpuzcu 2023). Türkiye, “türler üzerinde önemli bir tehdit olan pestisit kullanımının 2030'a kadar kademeli azaltılmasına” da Çin, Hindistan, Yeni Zelanda, Uruguay, Meksika ile birlikte “ret oyu” vermiştir (Yeşil Gazete 2022; Carbon Brief 2022). Ülkemizde de aşırı pestisit kullanımı özellikle tarımsal biyolojik çeşitlilik üzerinde önemli olumsuz etkiler oluşturmakta ve gıda güvenliğini tehdit etmektedir. Bu konuya ilişkin yeterli politik uygulamanın olmaması ciddi bir eksikliklerdir.

Türkiye GBF'nin 20x30 hedefi doğrultusunda “Genetik kaynaklar” başlığında bulunan ‘DSİ’yi erişim ve fayda paylaşımının (ABS) ayrılmaz bir parçası olarak düşünmek’ konusunu ise desteklemiştir (çizelge 3) (Klünker 2022; Yeşil Gazete 2022) . Dijital veritabanları aracılığıyla dünyanın dört bir yanından genetik koda erişimi ifade eden ‘Dijital Sekans Enformasyonu (Digital Sequence Information, DSİ), gelişmekte olan ülkelere genetik kaynaklardan doğacak faydanın eşit ve adil fayda paylaşımına imkân sağlamaktadır (Klünker 2022). Örneğin çok uluslu bir şirketin, yeni bir ilaç veya teknoloji formüle etmek için gelişmekte olan bir ülkede keşfedilen dijital genetik materyali kullanması durumunda, söz konusu gelişmekte olan ülkenin satışlardan yararlanıp yararlanmaması gibi sorunlara DSİ çözüm getirmektedir Klünker 2022). Ancak **Japonya, İsviçre ve Güney Kore** DSİ konusuna karşı çıkmasına rağmen gelişmekte olan bir ülke olarak **Türkiye** bu konuyu önemsemekte ve destekleyici bir tavır sergilemiştir (Yeşil Gazete 2022). COP15 sürecinde alınan bu kararlar

Türkiye’de yerel doğa koruma hareketleri ve tehlike altında olan biyolojik çeşitlilik için hayati önem taşımaktadır.

Çizelge 3. Türkiye’nin COP 15 GBF’de yer alan bazı konulara karşı tutumu (Carbon Brief 2022).

Ülke	GBF Başlığı	Hedef	Durum
Türkiye	30x30	Kara ve Okyanuslarının %30’nun 2030’a kadar korunması	Karşı
	İklim Adaptasyonu /hafifletme	İklim Adaptasyonu ve etkilerinin hafifletilmesi	Karşı
	Genetik Kaynaklar	DSİ’yi erişim ve fayda paylaşımı (ABS)	Destek
	Kirlilik	Pestisit kullanımının 2030’a kadar kademeli azaltılması	Karşı

2024 yılında Türkiye’nin ev sahipliğini ve başkanlığını yapacağı 16. Taraflar Konferansı (COP16), bu süreçte hem taraf ülkelerdeki ilk uygulamaların gözden geçirileceği küresel bir platform olması, hem de ülkemizin ulusal ölçekte atacağı adımların sergilenmesi açısından özel bir önem taşıyor (Yeşil Gazete 2022). 2024 yılında gerçekleşecek COP 16’da eksiklikler ve endişeler giderilmelidir, doğa hakkı için somut adımlar atılacağı ümit edilmektedir.

3. DEĞERLENDİRME

2030 yılına kadar biyoçeşitlilik kaybını durdurmak ve kaybettiklerimizi geri kazanmak için tüm ülkelerin, ulusal biyolojik çeşitlilik stratejilerini ve eylem planlarını yeni küresel hedeflerle uyumlu olarak güncellemeleri gerekiyor. Türkiye de bu konuda kendi projeksiyonlarını yapmak, paydaşları belirlemek ve yerel halkı bu projeksiyonlara dahil etmek ve bu projeksiyon çıktılarını kamuoyuyla paylaşma yolunda ciddi adımlar atmalıdır. Bu bağlamda biyolojik çeşitlilik kayıplarının tersine çevrilmesi ve 30x30 hedefi hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkeler açısından küresel bir şans olarak algılanmaktadır. Bu nedenle GBF, “güçlendirilmiş bir misyonun, ölçülebilir hedeflerin ve geliştirilmiş bir uygulama mekanizmasının” ana çerçevesi olarak ortaya konmuştur. Ancak, küresel işbirliğine dayalı güçlü amaç ve uygulama hedefleri olmadan bu misyonun hayal kırıklığı yaratması kaçınılmazdır.

Son söz; başarısızlığa yer yok!

Artık sıra GBF’yi hayata geçirme yolunda ülkelerin atacakları adımlarda; yani karşı karşıya bulunduğumuz doğa kriziyle başa çıkmak için bu hedeflerin iddialı ulusal politika, plan ve eylemlere dönüştürülmesinde.

5. KAYNAKÇA

Carbon Brief (2022) Key Outcomes Agreed at the COP15 Biodiversity Conference in Montréal. <https://www.carbonbrief.org/cop15-key-outcomes-agreed-at-the-un-biodiversity-conference-inmontreal/>. Erişim Tarihi; 12.01.2023

CBD (2022) Kunming-Montreal Global biodiversity framework. Secretariat of the Convention on Biological Diversity, Montreal.

Convention on Biological Diversity (2022) COP 15: Four Goals, 23 Targets for 2030. <https://www.cbd.int/article/cop15-cbd-press-release-final-19dec2022>.

https://prod.drupal.www.infra.cbd.int/sites/default/files/2022-12/221219-CBD-PressRelease-COP15-Final_0.pdf. Erişim Tarihi; 18.02.2023

- Denir A. (2022)** Biyolojik çeşitlilik ekonomisi: Ekonomik açıdan biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilir kullanımı. Nobel yayınevi, Ankara
- Doğan F. N. ve Karpuzcu M. E. (2023)** En İyi Yönetim Uygulamalarının Pestisit Kirliliğinin Kontrolünde Kullanımı . Çevre İklim ve Sürdürülebilirlik , 24 (1) , 25-32 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/itucis/issue/75828/1241017>
- Harris J, Jain S, ve Codur M.A (2023)** Climate and Biodiversity Conferences: New Initiatives and Ecological Realities. Climate Policy Brief No. 17I
- PBES (2021)** IPBES-IPCC CO-Sponsored Workshop Report on Biodiversity and Climate Change.
https://www.ipbes.net/sites/default/files/202106/20210609_workshop_report_embargo_3pm_CEST_10_june_0.pdf
- Klünker, I. (2022)** Access and benefit-sharing on digital sequence information: Policy paper in view of the COP15 UN Biodiversity Conference in Montreal in December 2022. (Weizenbaum Policy Paper, 4). Berlin: Weizenbaum Institute for the Networked Society - The German Internet Institute. <https://doi.org/10.34669/WI.WPP/WWF> (2022)
- Yaşayan Gezegen Raporu 2022.** <https://www.wwf.org.tr> › Yasayan-Gezegen-Raporu
- Yeşil Gazete (2022)** [COP15] Bilim insanlarına göre COP15 dünyanın kaderini belirleyecek. <https://yesilgazete.org/cop15-basladi-ve-ulkeler-iklim-sahnesinde-turkiye-yine-sinifta-kaldi/>. Erişim tarihi;04.04.2023